

O teoretično-gradivnem pregledu slovenske slovstvene folklorne za srednje šole

Pri Državni založbi Slovenije je konec leta 1999 v zbirki šestega letnika Klasja izšla **Slovenska slovstvena folklor** slovenistke in etnologinje dr. Marije Stanonik. Poleg Marije Stanonik, ki je gradivo izbrala, uredila in napisala spremno besedo, je jezikovno redakcijo besedil naredila dr. Vera Smole, besedila pa sta jezikovno pregledali in korigirali Nuša Radinja in Jasna Berčon.

1 Knjiga Slovenska slovstvena folklor pregledno vsebinsko obsega: a) kronologijo slovstvene folklorne, b) teoretično obravnavo z razlago ustreznosti strokovnega izraza in z izbrano strokovno literaturo in c) obravnavo izbranega gradiva (folklorni obrazci, pesništvo, pripovedništvo) s komentarji in opombami. Zgodba o slovstveni folklori pa se zaokrožuje z mnenji o slovstveni folklori Karla Štreklja, Ivana Prijatelja, Ivana Grafenauerja, Jakoba Kelemine, Borisa Merharja, Milka Matičetovega, Jožeta Koruze, Zmage Kumer, Franceta Kotnika, Vilka Novaka, Frančka Bohanca, Etbina Bajca, Marka Terseglava, Alenke Goljevšček, Franca Pedička, Marije Jamar Legat, Darinke Petkovšek, Jožeta Dolenca. Obenem pa nedorečenost in nadaljnje raziskovalne možnosti v slovstveni folklori odpirata razdelka *Vprašanja* in *Teme* ter se tako s spremno posrednodidaktično noto usmerjata v prihodnost.

1.1 Strnjen kronološki pregled slovenske slovstvene folklorne na treh straneh časovno zajame slovstvenofolklorno ustvarjanje od starih poganskih zagovorov (9.–13. stol.) do zbirke *Glasovi*, ki izhaja danes. V razdelku oz. kar razpredelnici *Slovenska slovstvena folklor skozi čas* pa so slovstvenofolklornemu ustvarjanju dodani časovno vzporedni dogodki (osebe) v slovenski in svetovni kulturi in zgodovini. Bolj kot za izpostavitve kakšnih vsebinskih povezav gre tu zgolj za kompleksnejše dogodkovno zajetje posameznih obdobij, v katerih so nastajale določene zvrsti slovstvene folklorne.

1.2 V t. i. *Uvodni razlagi*, ki obsega več podnaslovov (*Iz zgodovine slovenske slovstvene folklorne*, *Iz teorije o slovenski slovstveni folklori* in *O jezikovni redakciji in zapisu izbranih besedil*), je poudarjena tesna povezava slovstvene folklorne s poznavanjem jezika in leposlovja. Slovenska folklorja je definirana kot »umetnost govorjenega jezika, predvsem umetnost narečij«. S slovenskim in svetovnim leposlovjem pa jo povezuje motivika.

1.2.1 Na kratko je predstavljeno, katere snovi in motivi segajo v antiko (npr. rezijanski lovec *Sam* (← antični *Polifem*), žalik žena (← slovenska *Sibila*), zgodba o *Rošlinu* in *Verjanku* (← *Orestovo maščevanje*)), v prvotno domovino (bajna bitja: kresniki, mračniki, vedomci, bele žene, krvavo stegno ipd.), v srednji vek z bogato svetopisemsko motiviko (*Adam in Eva*, *Kajn in Abel*, *Noe in Abraham*, *sveta brata Ciril in Metod* ipd.), z motiviko križarskih vojsk in bojnih pohodov (*Lepa Vida*, *Kralj Matjaž* ipd.), v novi vek pa s prepletanjem nemških vplivov (*Matjaž in Marjetica*), turških

vpadov (*Marija in brodnik*). Zbiranje in raziskovanje slovenske slovstvene folklore je opisano po stopnjah, kot npr.: **začetki in pobude** (ok. 1775 zbirka Dizma Zakotnika), → **romantično navdušenje** (1823 Smoletova zbirka), → **znanstvena treznost** (Matija Valjavec, Gašper Križnik, Matija Murko, Karel Štrekelj, Maks Pleteršnik, Ivan Prijatelj), → **osamosvajanje slovstvene folkloristike** (Karel Štrekelj, France Kotnik, Jakob Kelemina, Ivan Grafenauer, Milko Matičetov, Zmaga Kumer).

Tako je slovenska slovstvena folklor predstavljen tudi kot neizčrpen vir motivov za slovensko književnost — npr. obdobje protestantizma je, po zaslugi Adama Bohoriča, prestreglo predvsem folklorne obrazce, v baroku in razsvetljenstvu je bila žanrsko razvejana predvsem prozna folklor, predromantika in romantika izpostavi folklorno pesem, v realizmu, kot nasprotje zgodovini, izstopi mitologija, moderna pa v slovstveni folklori odkrije veliko simbolno vrednost in estetske odtenke, kar se nadaljuje v današnji čas z Venom Tauferjem in Svetlano Makarovič.

1.2.2 Znanstveno pomembna je težnja po sistematizaciji strokovnega izrazja in po popolni tipološki ureditvi zbranega gradiva, tj. po ureditvi žanrskega sistema slovstvene folklore.

1.2.2.1 Razvojno utemeljena uporaba slovstvenofolklornega izrazja potrjuje ustreznost danes še uveljavljajočega se izrazja. Razlage in definicije osnovnih izrazov, kot npr. **slovstvena folklor** (za zastarelo *narodno blago*, ali *ustno slovstvo* / *tradicionalno slovstvo* / *ljudsko slovstvo*), težijo k nujni sistematizaciji tipa **folklor** (v sodobni literarni vedi navadno *slovstvena folklor*), **slovstvena folkloristika**, **folklorist/-ka**, **folkloren**, **folklorističen**, **folklorizirati**, **folkloriziran**, **folklorizacija**, **folklorizem**, in celo **folklorem**.

1.2.2.2 Posebnosti slovstvene folklore (nasproti drugi literaturi) se v okviru folklornega dogodka lahko izrazijo z mnogimi različicami. Pri tem pa so izpostavljeni tudi **načini**, **sredstva** in **okolščine** (*govor* kot del jezikovnega sistema, načini posredovanja s *presojo skupnosti* in *okolij* oz. *okolščin*, ki natančneje opredeljujejo izvajanja *besedil*). Še posebej je opisan *govorni dogodek* v okviru t. i. **folklornega dogodka**, ki glede na pripovedovalčev spomin, sposobnost improviziranja in določeno žanrskost besedila omogoča večje ali manjše število različic.

1.2.3 To, da je avtorica predvsem slovenistka, dokazuje pogostejše poudarjanje vloge jezika in opozarjanje na jezikovne posebnosti. V okviru govornega dogodka obravnava predvsem *govorjeni jezik* in problematiko njegovega zapisovanja (o tem tudi prispevek **O jezikovni redakciji in zapisu izbranih besedil** dr. Vere Smole). Očitno je, da se po zaslugi tovrstnih strokovnih del postopoma oblikujejo splošena splošneveljavna merila za poenostavljeno zapisovanje narečnih govorov. Zapis morajo namreč ustrezati dvema prevladujočima in deloma nasprotujočima si zahtevama: **a)** biti morajo dostopni povprečnemu bralcu in zato ustrezno poenostavljeni in **b)** kljub poenostavitvam morajo ostati v okvirih dialektoloških pravil.

1.3 Obravnavano gradivo spremljajo tudi krajše razlage, komentarji in opombe. Vsaki slovstvenofolklorni vrsti je dodan tudi kratek pregled zbiralstva na Slovenskem. Pri vseh obravnavanih žanrih slovstvene folklore dr. Marija Stanonik po točkah opredeli posamezno zvrst, kar kaže stalno težnjo po znanstveno utemeljeni sistematizaciji slovstvenofolklornih besedil.

1.3.1 Najprej so kot najmanjše in najkrajše oblike slovstvene folklore predstavljeni in opisani **folklorni obrazci**. Obravnavani so **pregovori**, **uganke**, kot obrazci z izrazito namenskostjo še **zagovori** in **molitve**. Posebna socialna podzvrst so **otroški folklorni obrazci** — **vablјivke**, **izštevanke**, **nagajivke**, **zmerljivke**, **zbadljivke** ipd.

1.3.2 Slovstveno in glasbeno folkloro združuje **pesništvo**. Antični in srednjeveški motivi so se ohranili v **pripovednih pesmih** (npr. *Godec pred peklom*, *Rošlin in Verjanko*, *Lepa Vida*, *Zarika in Sončica*, *Desetnica*). Biblijska motivika je zajeta s predstavitvijo t. i. **legendnih pesmi** (npr. *Priča iz pekla*, *Menih in tičica*), boje opisujejo t. i. **junaške** in **zgodovinske pesmi** (npr. *Pegam in Lambergar*,

Kralj Matjaž in Alenčica), *živalske pesmi* pa so neke vrste basni v verzih. Vsakdanje življenjske prigode so vir *lirskih pesmi* — *uspavank*, *ljubezenskih* in *ženitovanjskih pesmi*, *stanovskih*, *vojaških*, *izseljenskih*, in na koncu še *mrljskih pesmi*. Manj osebne in bolj povezane z naravo so *kolednice*, *jurjevske* in *kresne pesmi*.

1.3.3 V **pripovedništvu** so kot estetsko in zgradbeno najbolj dovršene *pravljice* — ki jih M. Stanonik razdeli po vsebin na *čudežne*, *realistične* in *živalske*.

Kot estetsko in sploh zgradbeno manj zahtevne sledijo *povedke*. Tematsko najstarejše so *bajčne*, za njimi so na kratko predstavljene še *legendne*, *splošno zgodovinske* in *razlagalne povedke*; vsakdanjost opisujejo *socialne* in *šaljive povedke*, slednje pa se s kratkim opisom priložnostnega dogodka sprevržejo v *anekdote*.

Folklorno pesništvo in pripovedništvo sta s preiščljeno izbranimi in komentiranimi zgledi jasno tipološko predstavljeni. Nedvoumni vzorci, izbrani iz gradiva, samo še potrjujejo željo po definirani ustalitvi folklornih zvrsti.

1.4 Osmislitev poslanstva slovstvene folklorne je zajeta v poglavju *Mnenja o slovenski slovstveni folklori*. V razmišljanjih znanih literarnih zgodovinarjev, etnologov in zbiralcev folklornega gradiva se kaže kot samoumevno in nujno, da slovstveno folkloro obravnavamo kot sestavni del slovstvene literature.

1.5 Na znanstveno uveljavljeno proučevanje slovenske slovstvene folklorne, skupaj z ustreznimi definiranimi izrazjem, avtorica opozori še z razdelkoma *Vprašanja* (iz teorije, zvrsti, motivike, zbiranja) in *Teme* (kjer opozori na vsebinskost in aktualnost slovstvene folklorne).

Poleg tega, da je delo razvojnopregledni opis slovstvene folklorne na Slovenskem in hkrati opozarja na razvojne nujnosti (vsebinske in izrazne), ki jo čakajo v prihodnje, je knjiga namenjena predvsem pouku slovstvene folklorne v srednjih šolah.

Andreja Žele

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana